

JÓZEF MŁYŃSKI¹

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Wydział Studiów nad Rodziną

Rola pracownika socjalnego w procesie edukacji

Social Worker's Role in the Process of Education

Praca socjalna to nadzieja jednostki na lepsze jutro, zaś pracownik socjalny to opiekun ludzi tęskniących za lepszym i sprawiedliwszym życiem.

WSTĘP

Istnienie edukacji jest rzeczą oczywistą i potrzebną. Warto jednak pamiętać, że system oświaty ma długą historię. Wcześniej w jakimś stopniu panował analfabetyzm, tym bardziej że

przez stulecia formalne wykształcenie było przywilejem tych, którzy mieli dość czasu i pieniędzy, by się kształcić. Przed wynalezieniem prasy drukarskiej w 1454 roku książki były pracowicie przepisywane ręcznie, toteż były dobrem rzadkim i kosztownym. Umiejętność czytania nie była większości ludzi niezbędną ani nawet przydatną w życiu codziennym. Dorastanie oznaczało uczenie się zwyczajów i umiejętności praktycznych przez naśladowanie dorosłych².

¹ Józef Młyński, kapłan diecezji tarnowskiej, dr nauk humanistycznych: socjolog, teolog. Adiunkt na Wydziale Studiów nad Rodziną Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Wykładowca na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Kierownik ds. praktyk pracy socjalnej na Wydziale Teologicznym w Tarnowie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II. Członek Polskiego Stowarzyszenia Socjologów oraz Polskiego Stowarzyszenia Familiologicznego. Autor wielu publikacji z zakresu socjologii rodziny i pracy socjalnej. Ważniejsze publikacje: *W kręgu aksjologii abiturientów Tarnowa* (Tarnów 2008); *Człowiek wobec pomocy. Zarys pracy socjalnej* (Tarnów 2009) oraz *Poradnictwo rodzinne w teorii i praktyce* (Kraków 2013).

² A. Giddens, *Socjologia*, Warszawa 2006, s. 514.

Najczęściej „edukacją” zajmowali się rodzice na tyle, na ile sami potrafili edukować. Była to jednak edukacja pozorna, dotyczyła bowiem jedynie uczenia zwyczajów czy praktycznych umiejętności. Nauczanie w tym czasie łączono formalnie z naśladownictwem rodziców. Dzieci najczęściej zajmowały się pomocą w gospodarstwie, w rolnictwie. Oczywiście w rodzinach o wyższym statusie edukacją trudnili się „indywidualni nauczyciele” zwani często guwernantami. Ponadto w procesie socjalizacji z pokolenia na pokolenie przekazywano obyczaje i tradycje.

Współcześnie edukacja jest zinstytucjonalizowaną formą kształtowania jednostki do życia w społeczeństwie. Dlatego też jej zakres oddziaływania na ludzi jest przystosowany do warunków cywilizacyjnych. Obecnie prawie nie ma na świecie osób, które nie potrafiłyby czytać albo pisać. Nic dziwnego, system oświaty jest bardzo uniwersalny, stąd wszyscy uczymy się nie tylko rzeczy teoretycznych, praktycznych, ale nawet abstrakcyjnych. Dzisiaj potrzeba już nie tylko umiejętności czytania czy pisania, lecz poznawania także innych technik zaawansowanej technologii, cyberprzestrzeni czy technokracji.

Pierwszym elementarnym skutkiem działań edukacyjnych jest socjalizacja jako pewna forma wpływu na kulturę oraz wzory zachowań jednostek. W tym znaczeniu edukacja odgrywa ważną rolę w społeczeństwie. Jako cały system prowadzi do wychowania osób znajdujących się w danym społeczeństwie. Wychowanie zaś to niezbędny aspekt cywilizacji; jego zadaniem jest przygotowanie generacji do oczekiwań społecznych. W ten sposób zapewnia się ciągłość tradycji kulturowej, przygotowuje do uczestnictwa w życiu rodzinnym, zawodowym, towarzyskim czy obywatelskim. Tak pojmowana edukacja odpowiada za kształtowanie pozytywnych postaw społecznych, emocjonalnych i materialnych oraz kształtuje zachowania jednostek względem siebie.

Szkoła obok rodziny jest podstawowym środowiskiem uspołeczniania. Jednakże instytucji tej nie można zawężać jedynie do działań związanych z socjalizacją dzieci. Bardzo ważnym jej elementem jest również wpływanie na proces dalszej edukacji w rodzinie, szczególnie gdy dotyczy ona dzieci z rodzin dysfunkcyjnych. Potrzebują one szczególnej opieki i są niejako wyzwaniem dla każdego podmiotu wychowującego.

Ważną rolę w procesie wychowania lokującego się w przestrzeni szkoły odgrywają pracownicy socjalni, którzy zobligowani są do wspierania rodzin dysfunkcyjnych czy patologicznych i rozwiązywania występujących w nich problemów. Pozostają niejako właściwym narzędziem instytucjonalnego wsparcia współczesnej rodziny. W tym kontekście warto dokonać analizy roli pracownika socjalnego w systemie edukacji.

1. EDUKACJA – WYCHOWANIE I SOCJALIZACJA

Wychowanie to pewien proces, którego celem jest przygotowanie jednostki do właściwego funkcjonowania w społeczeństwie. Z procesem tym łączy się socjalizacja. Chociaż pojęcia te nie są koherentne, to jednak w podmiocie celów i zadań dotyczą ludzkiego bytowania, obejmują bowiem społeczne formy uspołecznienia jednostki, czyli proces jej internalizacji. Niektórzy socjologowie socjalizację utożsamiają z akulturacją³.

Jan Szczepański przez socjalizację rozumie

ogół procesów nabywania pod wpływem otoczenia społecznego dyspozycji psychicznych czyniących jednostkę zdolną do życia w społeczeństwie cywilizowanym... Socjalizacja kształtuje osobowość człowieka i przystosowuje go do życia w zbiorowości, umożliwia porozumiewanie się i inteligentne działanie w jej ramach, uczy, jak się zachowywać, by osiągnąć cele życiowe⁴.

Istnieje bardzo wiele definicji określających, czym jest proces wychowania. Jedną z pierwszych podaje E. Durkheim, który wskazuje dwa rozumienia tegoż pojęcia.

1. Wychowanie jest oddziaływaniem pokoleń dorosłych na te jednostki, które jeszcze nie dojrzały do życia społecznego. W ten sposób zmierza do wykształcenia i rozwinięcia w dziecku pewnej liczby stanów fizycznych, umysłowych i moralnych, jakich oczekuje od niego społeczeństwo oraz środowisko, do którego jest ono przeznaczone⁵.
2. Wychowanie polega na ciągłym wysiłku narzucania dziecku sposobów widzenia, myślenia i działania, do których nie doszłoby samo, nawet spontanicznie⁶.

Socjalizacja to inaczej uspołecznienie osobowości ludzkiej. W nieco innym aspekcie ten sam proces ujęty być może jako „wrastanie” jednostki w pewną kulturę, jako „kulturalizacja” jednostki ludzkiej; tak szeroko rozumiana dotyczy wszystkich społeczeństw, ale jest rzeczą wiadomą, że proces uspołecznienia w formie planowej i intensywnej obejmuje przede wszystkim młode pokolenie: dzieci i młodzież. Socjalizacja dokonuje się zatem częściowo w postaci wpływów

---

³ Akulturacja – procesy zmiany kulturowej, jakie dokonują się w wyniku długotrwałych, ciągłych i bezpośrednich (*face to face*) kontaktów pomiędzy dwiema grupami czy społeczeństwami o odmiennych kulturach. Współcześnie przez akulturację rozumie się wszelkie procesy zmian spowodowanych międzykulturowym przepływem treści kulturowych – mogą to być również zmiany wypływające z kontaktów pośrednich (telewizja, radio, poczty, telefony etc.). B. Olszewska-Dyoniziak, *Człowiek – kultura – osobowość*, Kraków 1991, s. 263.

⁴ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 94-96.

⁵ R.A. Podgórski, *Socjologia. Makrostruktury*, Bydgoszcz–Olsztyn 2008, s.189.

⁶ Tamże.

ubocznych, niezamierzonych. Jej ramy stanowi jednak działanie zamierzone, wychodzące od pokolenia dojrzałego i skierowane na pokolenie dojrzewające⁷.

J. Szczepański stwierdza, że proces socjalizacji

polega na zdobyciu potrzebnych umiejętności, sprawności i wiedzy koniecznej do zajęcia odpowiedniego miejsca w strukturze ekonomiczno-zawodowej społeczeństwa, na zdobyciu wiedzy o organizacji społeczeństwa, grup, instytucji i zachodzących w nich procesach, zwłaszcza tych, w których młody człowiek będzie miał uczestniczyć, na przyswojeniu sobie wzorów postępowania, reguł działania i wzorów moralnych obowiązujących w tych grupach, na przyswojeniu zasad i idei kierowniczych określających hierarchię wartości i celów życiowych, według których trzeba orientować swoje czynności w życiu, na przyswojeniu poglądów na istotę przyrody i świata oraz stosunku do sfery przeżyć transcendentalnych, filozoficznych czy religijnych⁸.

2. ZADANIA I FUNKCJE SZKOŁY

System edukacji wyróżnia się wieloma cechami. Według Barbary Szackiej należy zaliczyć do nich to, że szkoła cechuje się systemem poddanym kontroli państwa – realizuje w ten sposób te same założenia programowe; system szkolny ma charakter hierarchiczny – podstawowy, średni, wyższy; system szkolny powinien być drożny – czyli umożliwiać jednostce kształcenie na wyższym poziomie⁹.

Traktowana jako system szkoła łączy się z administracją, biurokracją i personelem, który podmiotowo i przedmiotowo odpowiada za proces kształcenia. Mając określony statut, odpowiedzialne organy państwowe powołują dyrektora, który kieruje całym procesem nauczania. W ten sposób szkoła wypełnia następujące zadania:

- racjonalnie dostarcza wiedzy uczniom, również w zakresie znajomości języków obcych,
- kształtuje postawy ludzkie,
- kształtuje wzory osobowe,
- przekazuje wartości, normy, zasady postępowania,
- przygotowuje do życia w społeczeństwie (integracji społecznej),
- przygotowuje do funkcjonowania na rynku pracy,
- przygotowuje do samodzielnego prowadzenia egzystencji.

Proces humanizacji, kształtowania człowieczeństwa wprawdzie rozpoczyna się już w rodzinie, ale w dalszej części kształtowania osobowości ludzkiej prze-

⁷ Zob. Z. Skorny, *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1987, s. 14.

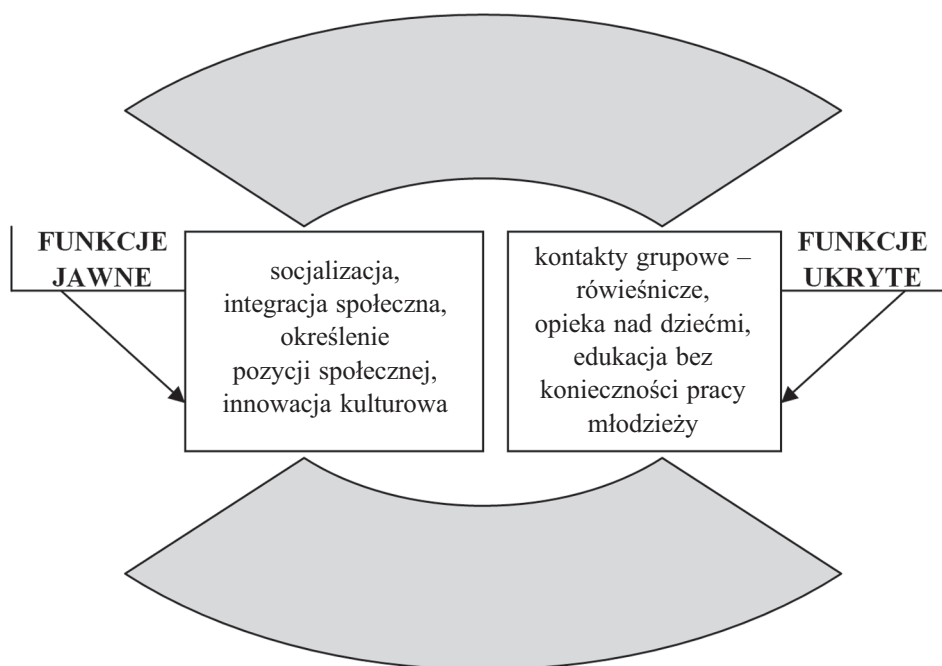
⁸ J. Szczepański, *Młodzież we współczesnym świecie*, „Nowa Szkoła” 9(1958), s. 15, za: M. Filipiak, *Socjologia kultury. Zarys zagadnień*, Lublin 2003, s. 90.

⁹ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2003, s. 420-421.

muje go szkoła. Dlatego też, mając znamiona socjalizacji, zobligowana jest ona w istotny sposób, aby na trwałe w jej wewnątrzsystemowym działaniu zaistniały określone wartości kulturowe i cywilizacyjne. Dzięki temu może kształtować dobrych obywateli.

Humanizacja członków społeczeństwa winna dokonywać się w określony sposób. Pomagają w tym funkcje, jakie szkoła pełni względem społeczeństwa. Według Normana Goodmana¹⁰ można wymienić dwie zasadnicze funkcje szkoły jawne i ukryte (zob. schemat 1) oraz cztery w interpretacji R. Ossowskiego i J. Rulki¹¹ (zob. schemat 2).

Schemat 1
Funkcje szkoły w ujęciu N. Goodmana

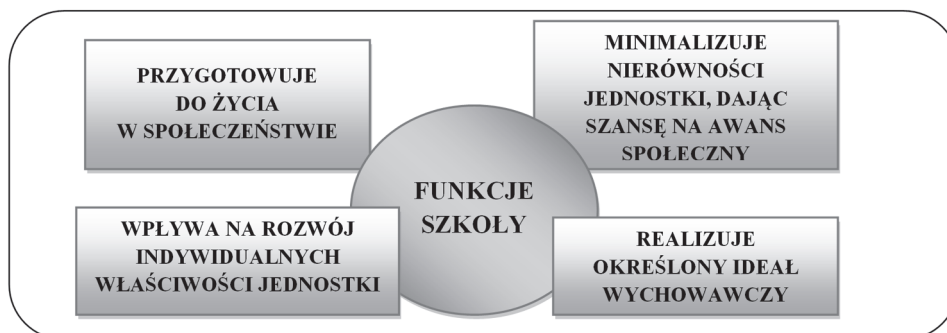

Źródło: Opracowanie własne.

¹⁰ N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, Poznań 2001, s. 201-203. Obecnie jednak ostatnia z funkcji ukrytych podanych przez N. Goodmana wydaje się niesprzyjająca, bowiem młodzi ludzie, zwłaszcza w szkołach ponadgimnazjalnych, podejmują pracę zarobkową jeszcze przed zakończeniem szkoły. Powodem jest niska stopa życiowa pewnej części polskich rodzin.

¹¹ R. Ossowski J, Rulka, *Wiedza o życiu w społeczeństwie*, Warszawa 1996, s. 107.

Schemat 2
Funkcje szkoły w ujęciu R. Ossowskiego i J. Rulki

Źródło: Opracowanie własne.

Konkludując powyższą analizę, należy skonstatować, że edukacja ma wielki wpływ na jednostkę w życiu społecznym a jej socjalizacja powinna prowadzić do kreowania pozytywnych postaw oraz dobrej asymilacji jednostek w tym społeczeństwie. Szkoła uczy i wychowuje – to jej podstawowe zadania, cele i funkcje.

3. SZKOŁA MIEJSCEM AKTYWNOŚCI PRACY SOCJALNEJ

Jak już wspomniano, szkoła obok rodziny jest podstawowym środowiskiem społecznym. Z jednej strony odpowiada za trwałe formowanie w świadomości społecznej jednostek wartości i norm kulturowych, z drugiej zmierza do przygotowania wstępujących generacji do odgrywania przez nie podstawowych ról społecznych. W ten sposób włącza obywateli do życia w społeczeństwie oraz kształtuje ich postawy¹².

Właściwym jej zadaniem jest prowadzenie socjalizacji i wychowania. W ten sposób pomaga ona rodzinie wypełniać funkcje wobec dzieci. Wiadomo bowiem, że edukacja wywiera szeroki wpływ na jednostkę w życiu społecznym, a socjalizacja powinna prowadzić do kreowania pozytywnych postaw oraz asymilacji jednostek w tym społeczeństwie. Szkoła uczy i wychowuje – to jej podstawowe zadania, cele i funkcje. Jednak mimo właściwych kompetencji szkoły w dziedzinie wychowania dość często można się w niej spotkać z różnego rodzaju trudnościami. Problemy te z jednej strony implikowane są kryzysami i trudnościami rodziny, z drugiej wynikają z uwarunkowań rozwoju dzieci i młodzieży. W tym kontekście warto dokonać analizy funkcjonowania szkoły w wymiarze socjalizacji, problemów wychowawczych i konieczności realizacji w niej pracy socjalnej.

¹² Por. J. Szczepański, *Szkoła w społeczeństwie*, w: *Sztuka nauczania w szkole*, red. K. Konarzewski, Warszawa 1992, s. 76-77.

3.1. Socjalizacja a problemy wychowania dzieci i młodzieży

Pierwszym elementem działań edukacyjnych jest socjalizacja¹³ jako forma przekazywania wzorów zachowań dla jednostek. W tym znaczeniu edukacja odgrywa ważną rolę w społeczeństwie, ponieważ zapewnia ciągłość tradycji kulturowej, przygotowuje nowe pokolenia do uczestnictwa w życiu rodzinnym, towarzyskim, zawodowym i obywatelskim. Odpowiada za kształtowanie pozytywnych postaw społecznych oraz kształtuje zachowania jednostek względem siebie.

Na rynku społecznym istnieje wiele instytucji socjalizujących, które kształtują dążenia egzystencjalne dzieci i młodzieży, ukazując im wzory aktywności i standardy racjonalnego rozwoju. Wskazuje się na pięć socjalizujących agend: rodzinę, szkołę, grupy rówieśnicze, media, Kościół.

Pierwsza z nich – rodzina – bezpośrednio i pośrednio wpływa na proces wychowania oraz oddziałuje na kształtowanie osobowości jednostki, jej myślenie, postawy i sposób zachowania. Nadto w rodzinie następują i kształtują się więzi emocjonalne, które w relacjach interpersonalnych mają pierwotny charakter, a tym samym pełnią ważną funkcję w procesie uczenia się.

Druga agenda socjalizująca – szkoła – zajmuje również ważne miejsce w procesie wychowania i chociaż ma charakter wtórny względem rodziny, to jednak wzmacnia kształtowanie postaw, wzorów zachowań, które zostały wykreowane w środowisku domowym. Szkoła od samego początku uczy wartości, zachowań formalnych i nieformalnych oraz intelektualnej asymilacji teorii i praktycznych uwarunkowań życia dzieci. Przygotowuje młode generacje do życia w społeczeństwie, pomaga w dorastaniu do rzeczywistości, uczy właściwego postępowania, wychowuje do miłości ojczyzny, kształtuje wartości, przygotowuje zawodowo. Nadto uczestniczy w całym procesie dorastania i dojrzewania młodzieży¹⁴.

Równie ważne miejsce w procesie wychowania zajmują grupy rówieśnicze, w ich obszarze formują się bowiem społeczne relacje, uwarunkowane oddziaływaniem między jednostką a społeczeństwem. Grupy rówieśnicze mogą być pozytywnym i negatywnym czynnikiem socjalizacji. Pozytywnie wpływają wówczas, gdy sprzyjają rozwojowi i kształtowaniu właściwego systemu wartości, negatywnie, gdy prowadzą do zachowań patologicznych.

Media – telewizja, radio, gazety – to kolejna agenda socjalizacji młodego pokolenia, szczególnie uczniów szkoły gimnazjalnej i średniej: informacje przekazywane za pośrednictwem mediów wywierają bardzo duży wpływ na orienta-

---

¹³ Pojęcie to do nauk społecznych wprowadził F. Giddings w 1897 r.; określił wówczas racjonalnie, że „socjalizacja jest rozwojem społecznej natury lub charakteru”. S. Kowalik, *Szkic o koncepcjach socjalizacji*, w: *Edukacja wobec zmiany społecznej*, red. J. Brzeziński, L. Witkowski, Poznań–Toruń 1994, s. 277-291. W socjologii, psychologii społecznej i innych naukach termin ten zaczęto stosować w 1. połowie XX w.

¹⁴ Por. E. Hajduk, *Struktura społeczna a socjologia*, Zielona Góra 1990, s. 36.

cję młodzieży, oddziałując na tworzenie się jej filozofii życia. Na różny bowiem sposób pokazują, jak powinien żyć człowiek, o czym myśleć, jakie mieć zainteresowania, do czego dążyć, jakie wyznawać wartości.

Ostatnia z agend przygotowujących do życia to Kościół, który pełni funkcję pomocniczą względem rodziny i szkoły. Wskazuje na właściwe wartości, postępowanie zgodne z kodeksem moralnym i normatywnym charakterem egzystencji.

Powszechnie uznaje się, że do właściwego funkcjonowania człowieka potrzeba dobrego wychowania. W literaturze przedmiotu podaje się bardzo wiele definicji określających, czym jest proces wychowania. Warto jednak zwrócić uwagę na rozumienie tego terminu w ujęciu E. Durkheima. Jego zdaniem, wychowanie to odpowiednie oddziaływanie dorosłych na te jednostki, które jeszcze nie dojrzały do życia społecznego, w celu rozwinięcia i wykształcenia w nich predyspozycji fizycznych, umysłowych i moralnych. Dlatego też polega na nieustannym narzucaniu dziecku pewnych wzorów widzenia, myślenia i działania w społeczeństwie¹⁵.

Wprawdzie proces socjalizacji rozpoczyna się już w rodzinie, ale w pewnym momencie przejmuje go szkoła. Dlatego też jest ona w istotny sposób zobligowana, aby w jej wewnątrzsystemowym działaniu na trwałe zaistniały określone wartości kulturowe i cywilizacyjne. Ten permanentny sposób dobrego funkcjonowania szkoły pozwala kształtować w niej dobrych obywateli. B. Szacka wyróżnia podstawowe cechy systemu edukacyjnego i stwierdza, że każda szkoła tworzy system poddany kontroli państwa. Ów system jest hierarchiczny, czyli realizuje się na czterech poziomach: podstawowym, gimnazjalnym, ponadgimnazjalnym i wyższym¹⁶.

N. Goodman, opisując system edukacji w społeczeństwie, odwołuje się do funkcji jawnych i ukrytych. Do tych pierwszych zalicza: socjalizację, integrację społeczną, określenie pozycji społecznej oraz innowację kulturową. Wśród ukrytych funkcji wymienia: kontakty grupowe – rówieśnicze, opiekę nad dziećmi oraz funkcję, dzięki której kształcąca się młodzież nie musi podejmować pracy zawodowej¹⁷.

Socjalizacja i wychowanie w edukacji to ważne elementy kształtowania postaw człowieka i chociaż poświęca się im wiele uwagi, to jednak wciąż nie brakuje zachowań, które nie mieszczą się w obrębie ludzkiej przyzwoitości. Niestety, również i ta instytucja boryka się z pewnymi problemami. Obok trudności administracyjno-biurokratycznych, na które nie będziemy zwracać uwagi, w szkole można zauważyć wiele problemów wychowawczych. Dotyczą one szczegól-

---

¹⁵ Tamże.

¹⁶ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, dz. cyt., s. 418-419.

¹⁷ N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, dz. cyt., s. 201-203. Por. M. Zahorska, *Szkoła: między państwem, społeczeństwem a rynkiem*, Warszawa 2002, s. 13.

nie starszych dzieci i dorastającej młodzieży. Mamy tu na myśli: alkohol, przemoc, narkotyki oraz macierzyństwo młodocianych.

3.2. Konieczność wsparcia szkoły przez pracę socjalną

W powszechnym rozumieniu szkoła zajmuje się: dostarczaniem wiedzy, kształtowaniem postaw ludzkich, wzorów osobowych¹⁸, przekazuje wartości, normy, zasady postępowania, przygotowuje do życia w rodzinie i społeczeństwie oraz do pracy, uczy też samodzielnego życia. W tym kontekście pełni odpowiednie funkcje w społeczeństwie.

Szkoła należy do tych instytucji, w których rodzi się wiele problemów i trudności. Dlatego, aby dzieci i młodzież mogły funkcjonować w niej w odpowiedni sposób, potrzebne są wspólne działania pedagogów, psychologów i pracowników socjalnych. Wymienione tutaj dwie pierwsze kategorie zawodowe dość rzadko odnoszą się do rodziny jako do źródła problemów szkolnych dzieci. Dobrze więc, że tym zagadnieniem zajmują się pracownicy socjalni, którzy coraz częściej pracują w szkołach.

Na Zachodzie i w Ameryce początki pracy socjalnej w szkołach sięgają ubiegłego stulecia, natomiast w Polsce dziedzina ta nie rozwinęła się jeszcze w dostatecznym stopniu. W polu jej zainteresowań znalazły się jedynie osoby niepełnosprawne, upośledzone itp.¹⁹

Nie można jednak ograniczyć się do pomocy w socjalizacji dzieci niepełnosprawnych czy upośledzonych. Powinno się oddziaływać na wszystkie kategorie uczniów, tym bardziej że coraz więcej osób nie kończy szkoły publicznej. Przedwczesna rezygnacja z edukacji związana jest z różnymi problemami, a w szczególności z nieumiejętnością przystosowania się dziecka do społeczeństwa. Często dzieci te popadają w konflikt z prawem.

Podstawowym celem pracy socjalnej powinno być łagodzenie problemów związanych z procesem nauczania oraz wpływanie na potencjał edukacyjny uczniów. Co prawda coraz więcej słyszy się o różnych sposobach rozwiązywania problemów szkolnych. Niestety, wiele z nich pozostaje wciąż nierozstrzygniętych albo rozwiązanych jedynie w sferach, które dotyczą samej szkoły. Tymczasem obok nauczycieli, wychowawców, którzy jako pierwsi muszą się z nimi zmierzyć, przydatni mogą stać się również pracownicy socjalni. Nie są oni nauczycielami, psychologami czy pedagogami, ale mają odpowiednie kompetencje

---

¹⁸ Wzorem osobowym jest „ten, (albo to, co) kogo należy, warto naśladować jako przykład, ideał”. Wzorować się na kimś oznacza „brać kogoś, coś, za wzór, za przykład, postępować podobnie jak ktoś inny, tworzyć coś według pewnego wzoru”. *Słownik języka polskiego PWN*, red. M. Szymczak, Warszawa 1981, s. 125. Takie pojęcie wzoru osobowego pojawia się w pismach F. Znanieckiego. F. Znaniecki, *Ludzie terażniejsi i cywilizacja przyszłości*, Lwów 1934, s. 109.

¹⁹ Zob. R.S. Skidmore, M.G. Thackeray, *Wprowadzenie do pracy socjalnej*, Katowice 1998, s. 169.

do pracy z dziećmi i rodzicami, co istotnie może wpłynąć nie tylko na podniesienie poziomu nauczania, ale również na relacje rodziców do szkoły.

Nie ulega wątpliwości, że szkoła ma ogromny wpływ na jednostkę, ponieważ zaspokaja jej potrzeby edukacyjne, kulturowe, społeczne, ale niestety często z powodu braku wspólnej strategii w systemie edukacji staje się przyczyną jej dezintegracji. Wielu uczniów osiągających jedynie mierne wyniki czuje się w szkole źle: po pierwsze, z powodu słabych wyników, po drugie, z powodu lekceważenia okazywanego przez uczniów osiągających lepsze wyniki w nauce. W takich przypadkach szkoły powinny stosować różne formy integracji dzieci słabszych i mocniejszych, by w ten sposób nie tylko wykształcić w uczniach właściwe sposoby odnoszenia się do siebie, ale też dowartościować gorszych uczniów, aby nie czuli się wyalienowani z powodu słabych ocen.

Należałoby wreszcie więcej czasu poświęcać dzieciom słabszym intelektualnie, zwłaszcza gdy rodzice nie pomagają w przygotowaniu kolejnych lekcji. W tym kontekście praca socjalna może przyczynić się do realizacji celów kształcenia nie tyle poprzez wzmocnienie intelektualne, ile poprzez zastosowanie w praktyce wiedzy o właściwych odniesieniach międzyludzkich, formach podejmowania kontaktów między uczniami słabszymi i mocniejszymi intelektualnie. To interdyscyplinarne podejście pozwoli zmniejszyć bariery między dziećmi oraz nauczy je szacunku do siebie. Wreszcie integracja ta za pomocą zabaw i nauki wpłynie na kształtowanie umiejętności udzielania przez dzieci pomocy.

3.3. Praca socjalna w szkole – prototyp działalności

Jak już wcześniej wspomniano, podstawowym zadaniem szkoły jest edukacja i wychowanie uczniów. Wychowanie jednak „nie jest działaniem autonomicznym, dotyczy również zaspokajania potrzeb bytowych ludzi, którzy mają niewielkie możliwości samodzielnego dawania sobie rady w trudnościach życiowych”²⁰.

Pracownicy socjalni, uczestnicząc w procesie wychowania, próbują zmieniać środowisko jednostki w taki sposób, aby mogła ona właściwie w nim funkcjonować. Do tego celu potrzebują działań metodycznych, czyli odpowiedniego sposobu postępowania z tymi, którzy zagubili się w swoim życiu. Dotyczy to szczególnie rodziców, ale niekorzystnie odbija się również bezpośrednio na ich dzieciach.

Wprawdzie pierwszym miejscem działań pracowników socjalnych jest rodzina, ale w szkole mogliby realizować swoje zadania, wpływając na właściwe funkcjonowanie dzieci, zwłaszcza pochodzących z rodzin dysfunkcyjnych. Nie oznacza to, że pedagodzy słabo realizują swoje zadania. Raczej chodzi o to, aby w sprawach wychowania pedagogika i praca socjalna dzięki swojej komplementarności integralnie wspomagały rodzinę. W tym kontekście pedagogika społecz-

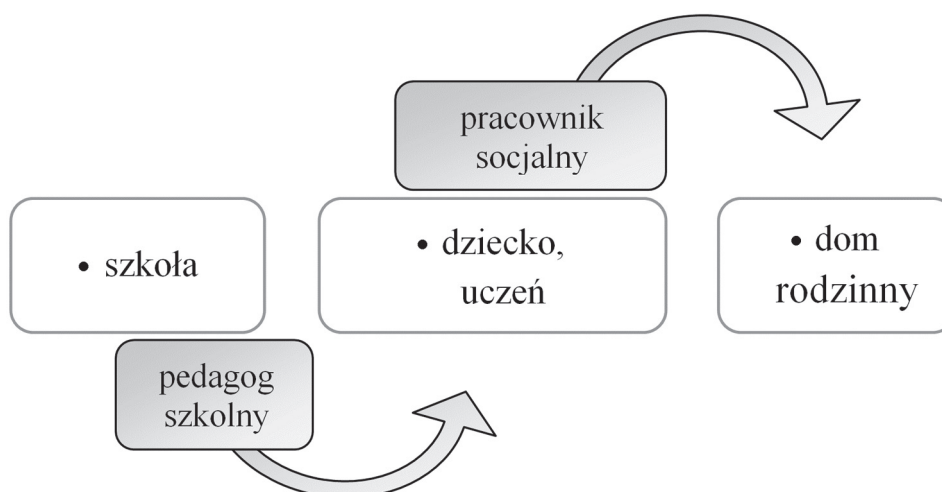
---

²⁰ A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1980, s. 86.

na może przydać się pracownikom socjalnym, ponieważ jak pisał Tadeusz Pilch: „w pojęciu pedagogiki społecznej znajdujemy zadania opisowe (empiryczne), zadania normatywne (stanowienie celów i wartości) oraz zadania socjotechniczne (zasada kształtowania rzeczy i zjawisk), które by reprezentowały ład moralny”²¹. Wydaje się zatem, że pedagogika i praca socjalna to dwie dyscypliny, które ontologicznie uzupełniają się i tworzą różne formy pomagania dzieci i młodzieży w systemie szkolnym (zob. schemat 3).

Schemat 3

Pracownik socjalny i jego rola między szkołą a domem rodzinnym

Źródło: Opracowanie własne.

Z powyższego schematu można odczytać, że w przypadku trudności szkolnych ucznia, dokonując pierwszego rozeznania, nauczyciel może zadziałać dwukierunkowo. Pierwszym krokiem będzie skontaktowanie ucznia z pedagogiem szkolnym, który przeprowadzi rozmowę i dokona diagnozy jego trudnej sytuacji, nieporadności czy dysfunkcji na poziomie rodziny. Jeśli problem dotyczy środowiska rodzinnego, wówczas nauczyciel skontaktuje się z pracownikiem socjalnym. Jego zadaniem będzie rozeznanie sytuacji młodego człowieka w rodzinie, a jeśli to konieczne, podjęcie socjalnych procedur ratowania rodziny z patologii.

Szkoła, która zakłada proces uczenia się i osiągania przez uczniów dobrych wyników w nauce, czasem nie realizuje w pełni swoich zamierzeń i kompetencji. Nadto w całym procesie nauczania dziecko może przeżywać różne trudności. Najczęściej dotyczą one: zaburzeń osobowościowych, rozwojowych, zachowaw-

²¹ T. Pilch, *Pedagogika społeczna. Istota i zadania*, w: *Pedagogika społeczna – poszukiwania i rozstrzygnięcia*, red. T. Pilch, Warszawa 1997, s. 65.

czych, patologicznych czy rodzinnych, tym bardziej iż coraz częściej mówi się o istotnym problemie przystosowania się dziecka do życia szkolnego. W takiej sytuacji zadaniem pracowników socjalnych byłoby nie tylko zdiagnozowanie problemu, ale pomoc w nawiązaniu dobrych relacji pomiędzy szkołą a rodzicami, zwłaszcza jeśli rodziny cierpią na jakiś rodzaj patologii. Oferowałyby rodzicom poradnictwo mające na celu zwiększenie ich kompetencji rodzicielskich oraz wzbogacenie środowiska wychowawczego, zaś w sytuacji patologii świadczyliby pomoc dzieciom i samym rodzicom²².

Pracownicy socjalni działający w szkole pracują nie tylko na rzecz dzieci, ale również, a może nawet przede wszystkim z ich rodzicami. Dzięki temu system edukacji spełnia swoje pozytywne zadania uspołeczniania, wpływania na rozwój i inteligencję członków społeczeństwa. Wówczas uspołecznione jednostki nie tylko uzupełniają świadomościowe luki w społeczeństwie, ale biorą odpowiedzialność za wszelkie zachodzące w nim zmiany²³. Pracownicy socjalni dla właściwego uspołecznienia jednostki często pracują z tymi dziećmi, które wykazują trudności, są ofiarami przemocy, molestowania seksualnego. W efekcie chodzi o dzieci z rodzin patologicznych bądź mające trudności z aktywizacją w społeczeństwie.

Praca socjalna w szkołach i jej akceptowalność implikowana jest kilkoma zasadami, a mianowicie:

- rodzice i dzieci postrzegane są jako części systemu transakcyjnego, charakteryzującego się ciągłym rozwojem i adaptacją;
- rodziców i dzieci cechuje wysoka motywacja kompetencji w zakresie wymagań i wyzwań, które przynosi codzienność;
- celem pracy socjalnej jest zdobycie przez dzieci umiejętności prowadzących do opanowania sztuki życia;
- wsparcie dopasowane jest do osobistych potrzeb petentów, maksymalnej realizacji ich kompetencji, rozwoju i autonomii²⁴.

Uwzględnienie pracy socjalnej w szkole wynika z kompetencji samych pracowników socjalnych, którzy znają ogół dostępnych świadczeń i sposób kierowania do nich. To właśnie oni są ogniwem łączącym świadczenia i ludzi. Wynika to z natury problemów występujących w szkole. Jeśli problemy dzieci aktywizują się jedynie w szkole, dzieci muszą wiedzieć, do kogo mogą zgłosić się po poradę. Wówczas pracownik socjalny nie tylko powinien umieć uczniowi wskazać właściwe świadczenia, ale również wyjaśnić, do jakiej instytucji powinien się po nie zwrócić.

---

²² J. Młyński, *Człowiek wobec pomocy... Zarys pracy socjalnej*, Tarnów 2009, s. 181.

²³ Zob. N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, dz. cyt., s. 203.

²⁴ B. Dubois, K.K. Miley, *Praca socjalna – zawód, który dodaje sił*, Katowice 1999, s. 121.

Znaczenie pracy socjalnej wynika wreszcie z samej natury szkoły, która może źle funkcjonować. Przykładowo, jeśli jest zbyt wiele osób niekończących daną placówkę edukacyjną, oznacza to, że zabrakło w niej bodźców zachęcających dzieci do uczęszczania do niej oraz motywacji do jej ukończenia. Pracownik socjalny może wpływać na uczniów, aby mimo słabych wyników dążyli do ukończenia szkoły, co w przyszłości zwiększy możliwości podjęcia przez nie i utrzymania pracy.

Według Rexa A. Skidmore'a i Milтона G. Thackeraya szkolny pracownik socjalny jest „przedłużeniem ramienia pedagoga”, pomaga mu w realizacji celów kształcenia. Odgrywa rolę doradcy i konsultanta. Dzieli się wiedzą z uczniami, nauczycielami, rodzicami i przedstawicielami innych dyscyplin wspierających proces kształcenia. Dzięki temu pracownicy socjalni są łącznikami między szkołą a instytucjami socjalnymi, ułatwiającymi uczniom i ich rodzicom dostęp do świadczeń. Zapewniają bezpośrednie doradztwo diagnostyczne oraz usługi terapeutyczne jednostkom i grupom w szkole. Jako rzecznicy podejmują się mediacji w przypadkach niepowodzeń w nauczaniu, wynikających z braku porozumienia pomiędzy uczniem a nauczycielem oraz uczniem a dyrektorem²⁵.

Praca socjalna w szkołach charakteryzuje się dużą zmiennością zadań i ról. Jak się wydaje, tradycyjna rola indywidualnej relacji pracownika z uczniem, wyjęta z kontekstu stosunku do nauczyciela i celów nauczania, nie jest już właściwsza. Współcześnie relacja taka uwzględnia również: nauczyciela, dyrektora szkoły, psychologa itd. Jej punktem odniesienia powinno być dobro ucznia i szkoły. W tym kontekście udział w opracowywaniu programu i harmonogramu nauki oraz współpraca w zespołach specjalistów mieści się w poszerzonej roli pracownika socjalnego w dzisiejszej szkole²⁶.

Jeszcze inną formą działalności pracowników socjalnych na rzecz szkoły jest zajmowanie się dziećmi, które mają specjalne potrzeby edukacyjne wynikające z trudności z nauką, problemy w zakresie koncentracji, problemy dotyczące braku dojrzałości czy związane z opóźnieniem umysłowym. W takim przypadku należy rozeznaczyć i zdiagnozować, czy dziecko powinno pozostać w danej szkole publicznej, czy też powinno być skierowane do szkoły specjalnej.

Warto zauważyć, że wiele problemów, które występują w szkole, można by rozwiązać za pomocą rozmowy, w relacji: nauczyciel – pracownik socjalny; pracownik socjalny – rodzic. W ten sposób można by uniknąć trudności związanych z nieporadnością czy zagubieniem się ucznia. Coraz częściej nauczyciele skarżą się na trudności dotyczące kontaktowania się ich z rodzicami uczniów. Jedni rodzice nie mają czasu, inni nie interesują się dzieckiem, a są i tacy, którzy albo

---

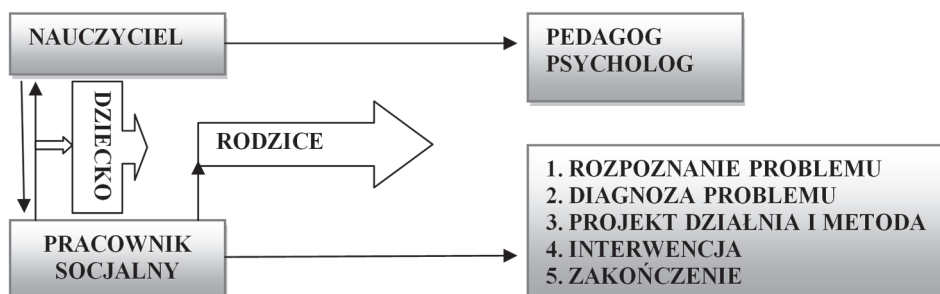
²⁵ R.S. Skidmore M.G. Thackeray, *Wprowadzenie...*, dz. cyt., s. 168. Zob. J. Młyński, *Człowiek wobec...*, dz. cyt., s. 183.

²⁶ Tamże.

żyją w permanentnej biedzie, albo pogrążeni są w patologii. Pracownicy socjalni pomagali by zatem także nie tylko w kontaktowaniu się domu (rodziców) danego ucznia ze szkołą (nauczycielem), ale przy okazji oceniliby, co jest powodem trudności ucznia i jego rodziców. Zauważenie tych problemów z jednej strony uświadomiłoby nauczycielom trudną sytuację rodziców, a z drugiej komunikacja ta pozwoliłaby wskazać właściwe sposoby poprawy sytuacji. Schematycznie kwestię tę można przedstawić w sposób następujący (zob. schemat 4).

Schemat 4

Rola nauczyciela i pracownika socjalnego w sytuacji patologii w rodzinie

Powyższy schemat obrazuje konkretne działania podejmowane w relacji nauczyciel–pracownik socjalny. Działania dotyczące usprawnienia i usamodzielnienia ucznia mogą przebiegać w dwojaki sposób. Pierwszy dotyczy terapii, rozmowy podejmowanej nie tylko przez pedagoga szkolnego, ale również psychologa. Drugi jest profesjonalnym wsparciem rodziny ucznia w zakresie zaistniałej dysfunkcji ich dziecka. Nader często dysfunkcja ta powodowana jest środowiskiem wychowania dziecka. Wówczas pracownik socjalny podejmuje różne formy wsparcia i metodycznego oddziaływania na rodzinę. Usprawnienie sposobu funkcjonowania rodziny będzie wpływało na późniejsze życie dziecka.

Ponadto pracownik socjalny mógłby również występować w roli mediatora między nauczycielem a uczniem. Dość często zdarza się, że problemy uczniów związane są właśnie z brakiem właściwych odniesień relacyjnych między grupą uczniów a nauczycielem. Wówczas pracownik socjalny staje się pewnego rodzaju „katalizatorem” obu stron.

ZAKOŃCZENIE

Pomoc bliźniemu w trudnej sytuacji życiowej wynika z pierwotnych warunkowań, jakie istnieją w społecznościach ludzkich. Człowiek będący istotą społeczną w naturalny sposób dąży do tego, by w jego grupie istniała więź międzyludzka oparta na poszanowaniu godności innych. Religia chrześcijańska

szczególnie podkreśla ten aspekt, czyniąc z niego podstawową zasadę życia społecznego, aby nie było ludzi nazywanych „niepotrzebnymi”.

Różne formy pracy socjalnej kierują wielostronną, złożoną wymianą między ludźmi a ich środowiskami. Jej misją jest uzdalnianie wszystkich ludzi do pełnego rozwoju ich możliwości, ubogacanie ich życia i zapobieganie dysfunkcjom. Profesjonalna praca socjalna skupia się na rozwiązywaniu problemu i zmianie. Dlatego też pracownicy socjalni dążą do wprowadzania zmian w społeczności oraz w życiu indywidualnych osób, rodzin i wspólnot, którym służą²⁷.

Zasadniczym celem pracy socjalnej jest przywracanie, odzyskiwanie i obrona podmiotowości społecznej poszczególnych osób, rodzin i całych grup społecznych z uwagi na podstawową wartość, jaką jest godność człowieka. Równie ważnym zadaniem jest także interpretacja problemów dotyczących kwestii społecznych, relacji jednostki do środowiska i udzielanie pomocy w tym zakresie. Realizacja tych celów dokonuje się poprzez poszanowanie praw człowieka i wprowadzanie sprawiedliwości społecznej, tym bardziej że motywują one i uprawniają pracownika socjalnego do podejmowania profesjonalnych działań.

Instytucją stworzoną do realizacji tych zadań jest nie tylko Miejski czy Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, ale również szkoła. W niej bowiem można najszybciej uzyskać informacje o dysfunkcyjnych rodzinach, ponieważ każde dziecko jest ich lustrzanym odbiciem. W nim jak w zwierciadle zauważa się trudności, problemy oraz potrzeby zagubionych rodzin.

Chociaż praca socjalna jest bardzo potrzebna w środowisku szkolnym, to jednak w Polsce dotychczas w szkołach nie pracują pracownicy socjalni, a szkoda, być może wprowadzenie ich do tego miejsca zmniejszyłoby problemy dzieci i młodzieży. Wprawdzie w niektórych szkołach trudnościami dzieci i młodzieży zajmują się pedagodzy lub psychologowie, ale problemów jest zbyt dużo, dlatego też w niektórych przypadkach nie mają oni wystarczająco dużo czasu. Dlatego też skupiają się tylko na rozwiązaniu problemów dotyczących szkoły, rzadko natomiast podejmują pracę z rodzicami czy środowiskiem rodzinnym. Warto jednak pamiętać o podstawowej oczywistości, że problemy, trudności rodzą się w środowisku, w którym na co dzień mieszka dziecko. Właśnie rodzina to rzeczywistość uniwersalna, lokująca się w przestrzeni bytowania każdego człowieka. Zwykło się o niej mówić, że kształtuje życie każdego z nas, dlatego też pozostaje szkołą cnót społeczno-duchowych i zarazem szkołą ludzkiej aksjologii. W ten sposób jako naturalne środowisko pozostaje pierwszym miejscem człowieczej koegzystencji. W niej „urzeczywistnia się przymierze małżeńskie, które otwiera małżonków na dojrzoną wspólnotę miłości i życia”²⁸. Tylko w dobrze

²⁷ www.bip.mops.orzysz.pl [dostęp 29.01.2014].

²⁸ Jan Paweł II, *List do rodzin*, nr 7, Wrocław 1998, s. 16.

funkcjonującej rodzinie człowiek osiąga prawdziwe szczęście. Pomocą do osiągnięcia szczęścia i nadziei dla dysfunkcyjnych rodzin jest pracownik socjalny.

SUMMARY

Social work gives hope for an individual for better future, and social worker is a guardian of people yearning for a better and fairer life. The motto of this article very much fits into today's reality, which raises more and more institutional difficulties. These difficulties relate primarily to the family and the educational process of children and adolescents. Thus the article discusses the role of social worker in the educational process.

In the first part of this description there is a theoretical analysis of education, upbringing and socialization. The second part shows the need to support the educational process by a social worker. As children are most important in each family, all the problems become visible when they start going to school. It is a very favorable time because after noticing social problems and pathologies, appropriate help can be given not only the child but also the family, because it is the cause of the child's difficulties. A social worker is so needed in the school and the education, because next to a psychologist and educator will support attempts to rectify the situation of the family.

Keywords

school, education, family, upbringing, socialization, social work

BIBLIOGRAFIA

- Dubois B., Miley K.K., *Praca socjalna – zawód, który dodaje sił*, Katowice 1999.
- Filipiak M., *Socjologia kultury. Zarys zagadnień*, Lublin 2003.
- Giddens A., *Socjologia*, Warszawa 2006.
- Goodman N., *Wstęp do socjologii*, Poznań 2001.
- Hajduk E., *Struktura społeczna a socjologia*, Zielona Góra 1990.
- Kamiński A., *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1980.
- Kowalik S., *Szkic o koncepcjach socjalizacji*, w: *Edukacja wobec zmiany społecznej*, red. J. Brzeziński, L. Witkowski, Poznań–Toruń 1994, s. 277-291
- Młyński J., *Człowiek wobec pomocy... Zarys pracy socjalnej*, Tarnów 2009.
- Olszewska-Dyoniziak B., *Człowiek – kultura – osobowość*, Kraków 1991.
- Ossowski R., Rulka J., *Wiedza o życiu w społeczeństwie*, Warszawa 1996.
- Pilch T., *Pedagogika społeczna. Istota i zadania*, w: *Pedagogika społeczna – poszukiwania i rozstrzygnięcia*, red. T. Pilch, Warszawa 1997, s. 60-75.
- Podgórski R.A., *Socjologia. Makrostruktury*, Bydgoszcz–Olsztyn 2008.
- Skidmore R.S., Thackeray M.G., *Wprowadzenie do pracy socjalnej*, Katowice 1998.

- Skorny Z., *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1987.
- Słownik języka polskiego PWN*, red. M. Szymczak, Warszawa 1981.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2003.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970.
- Szczepański J., *Młodzież we współczesnym świecie*, „Nowa Szkoła” 9(1958), s. 10-19.
- Szczepański J., *Szkoła w społeczeństwie*, w: *Sztuka nauczania w szkole*, red. K. Konarzewski, Warszawa 1992, s.62-77.
- www.bip.mops.orzysz.pl [dostęp 29.01.2014].
- Zahorska M., *Szkoła: między państwem, społeczeństwem a rynkiem*, Warszawa 2002.
- Znaniński F., *Ludzie teraźniejsi i cywilizacja przyszłości*, Lwów 1934.